

Margita Lakatošová, Peter Wagner:

MLUVNICE OLAŠSKÉ ROMŠTINY

ukázky z připravovaného díla

HANKY ŠEBKOVÉ A MARGITY LAKATOŠOVÉ

| Margita Lakatošová a Peter Wagner |

Je velice těžké uvěřit zprávě, která obletěla romistický svět, že Hanka Šebková zemřela. Je velice těžké hovořit o ní v minulém čase. Děkuji však osudu, že jsme měly možnost se potkat. Obohatila mě nejen jako odborník, ale především jako člověk. Měly jsme obě společný sen: Chtěly jsme zmapovat a následně poté vydat gramatiku olašské romštiny, která je dosud bohužel nedokončena. Strávily jsme nad tímto dílem mnoho času. Tento čas nebyl však marný. Nejen že jsme poznaly jedna dru-

hou, ale zároveň jsme došly k zajímavým závěrům, se kterými se můžete i vy, alespoň ve stručnosti, nyní blíže seznámit.

Nemůžeme však otisknout celý náš text. Chceme vám poskytnout jen náhled do charakteristických rysů olašské romštiny, který jsme spolu s Petrem Wagnerem na základě naší gramatiky připravili. Skládá se z citátů a příkladů z díla – ty jsme vložili do rámečků – a ze shrnujícího a vysvětlujícího textu, který citace provází. Dopracovaly jsme se s Hankou Šebkovou k první verzi mluvnice, která obsahuje většinu jevů popsaných v běžných gramatikách. Těšily jsme se na další etapu a na to, že prozatímní stručný strukturovaný popis přetavíme v ucelenou gramatiku. ML

Koncept mluvnice olašské romštiny obsahuje kapitoly, které ve stručnosti představíme: Otiskujeme pouze stěžejní části každé z nich, přímé citace jsou označeny šedivě.

| Margita Lakatošová |

1. POJEM „OLAŠSKÁ ROMŠTINA“

Varieta olašské romštiny, kterou mluví Romové na území České republiky a Slovenska, je nepochybně jednou z variet lovárského dialektu.

Termínu „olašský“ v souvislosti s Romy užil patrně poprvé arcivévoda József Habsburský (Czigány nyelvtan – Románo csibáke-ro sziklaribe, 1888), který se jako první pokusil klasifikovat romské dialekty nikoli podle toho, v kterých zemích (případně v prostředí jakého majoritního jazyka) jejich mluvčí žijí, ale povšiml si jazykových odlišností romských skupin žijících na území tehdejších

Uher. Rozdělil je do tří kategorií na karpatskou, zadunajskou a olašskou. Termín „olašský“ však v jeho práci měl ještě význam spíše zeměpisný: olašští Romové = Romové žijící v oblasti „Valašska“.

Jako první použil termínu „olašský“ v čistě lingvistickém smyslu Bernard Gilliat-Smith (1915 -1916), který si povšiml významných jazykových odlišností mezi romskými skupinami v severním Bulharsku. Romské dialekty v tomto jazykovém prostředí rozdělil na „olašské“, které obsahovaly lexikální výpůjčky z rumunštiny, a „neolašské“, v nichž tyto výpůjčky nebyly. Odlišnosti však neexistovaly pouze v rovině lexikální, nýbrž i na ostatních jazykových úrovních. Za velmi příznačný jev v „olašských“ dialektech považoval fonetickou změnu afrikát /č/ a /dž/ na frikativy /š/ a /ž/. Na ni ostatně upozornil již F. Miklosich (1872 –1881) a přisoudil ji vlivu rumunského jazykového prostředí.

Rozdělení romských dialektů na „olašské“ a „neolašské“ se uplatňuje romistické dialektologii dodnes.

„Olašské“ dialekty tedy tvoří jakýsi soubor nářečí vykazujících některé shodné rysy, které je odlišují od dialektů „neolašských“.

K nejvýznamnějším „olašským“ skupinám Romů patří – dle T. Pobožniaka – Kalderari a Lovari, jejichž příslušníci žijí dnes nejen po celé Evropě, ale hojné zastoupení mají také v severní a jižní Americe.

Kalderašský dialekt obsahuje méně maďarských výpůjček než lovárský, což Pobožniak vysvětluje tradičními profesemi: Lováři jakožto konštitutivní handlíři našli lepší uplatnění v zemědělských oblastech Uher než mědřikovci Kalderari.

Podle poslední klasifikace lze „olašské“ dialekty dále dělit na „severolašské“ a „jiholašské“.

Náš popis však vychází výhradně z vlastních znalostí a excerpce jazykového materiálu získaného na území ČR a SR, ať už publikovaného na stránkách časopisu *Romano džaniben*, nebo nepublikovaného.

Olašskou romštinou mluví v České republice zhruba 23.000 Romů České republiky (dle informace p. J. Smolky, nedávno zesnulého prezidenta olašské komunity v Ostravě), což je jen malé procento z celkové romské populace. Ovšem např. v Maďarsku se odhaduje podíl „olašských“ Romů, tj. Lovárů a Kalderašů na 55 – 75 % z celkové romské populace (dle informace Imre Sziklaie, učitele 3. budapeštského obvodu, který se o „olašské“ Romy zajímal).

Nejvíce olašských Romů v České republice žije v následujících městech: v Ostravě a Karvině, Opavě, Brně, Praze (a Pečkách), Prostějově, Kroměříži a v Hradci Králové.

Na Slovensku žijí v Seredi, Galantě, Nitře, Bratislavě, Lučenci, Šale, Komárně a dalších městech. Významná komunita žije i na východním Slovensku (Košice, Petrovany, Sabinov...)

Nejvíce zastoupené rody olašských Romů jsou: Bougešti, Mujálešti, Bošaňake, Penkošti, Loulešti, Nitrake, Seredake, Pájeske a další. Nejčastější příjmení jsou pak: Lakatošovi, Stojkovi, Kudrčíkovi, Bihárióvi, Rafaelovi, Danišovi a další.

2. ABECEDA A PRAVOPIS OLAŠSKÉ ROMŠTINY

Úvodní kapitola pojednává nejen o abecedě a zvolených pravidlech našeho zápisu, ale zároveň upozorňuje na problematiku ortografické kodifikace a na hlavní pravopisné rozdíly mezi naším prozatímním zápisem a standardním pravopisem slovenské romštiny, zejména na významotvornou délku:

V České republice ani na Slovensku doposud nebyl oficiálně kodifikován pravopis olašské romštiny. V jiných státech se tak již stalo (např. v Maďarsku a v Rakousku). Přesto se olašská romština již několik let zapisuje, vyšlo dokonce již několik publikací, pravidelně vycházejí i články v časopisech *Romano džaniben* a *Romano hangos*.

Zapisuje se zatím pravopisem „slovenské“ romštiny (který nepoužívá grafémů *y* a *ě* a pro označení palatál užívá háčků: *ď*, *ť*, *ň*). Na rozdíl od slovenské romštiny se označuje slabičná délka, která je významotvorná (viz dále).

3. FONETIKA

V kapitole „Fonetika“ se zamýšlíme nad hláskovým inventářem olašské romštiny a nad hláskovými změnami při zasazení slov do větných celků. Důležité jsou např. přidechové hlásky (λ), významotvorné délky slov (§), zdvojené souhlásky(ϣ):

λ pheras – žert, vtíp	X	peras – padáme
thud – mléko	X	tut – tebe (ak.)
§ gada – košile (pl.)	X	gáda – oblečení, šaty
khatar (avlas) – odkud (jsi přišla)	X	khátar (avlas) – (přišla) odtud
ϣ korro – slepý, čorro – chudý, ubohý, cerra – málo, keṭṭi – kolik, tolik, kannna – konev		

4. SLOVOSLED

Co se týče slovosledu, zjistily jsme, že:

Díky morfologickému bohatství může mít romština poměrně volný slovosled. V některých případech je však slovosled významotvorný.

5. JMENNÉ SLOVNÍ DRUHY

Jmenné slovní druhy, tj. člen, podstatná jména, přídavná jména, zájmena a číslovky, se dělí do tří skupin. První dvě skupiny (jména koncovková a bezkoncovková) představují slova původní – indická a tzv. staré výpůjčky (z perštiny, arménštiny, řečtiny). Třetí skupinu představují tzv. nové výpůjčky, tj. slova přejatá z rumunštiny, maďarštiny a slovanských jazyků.

5.1 Množné číslo

Dále uvádíme pro všechny uvedené jmenné třídy tvorbu a užití množného čísla.

Zvláštnost olašské romštiny oproti slovenské romštině je, že některá podst. jména bezkoncovková rodu mužského zůstávají i v plurálu bez koncovky. Nominativ plurálu přejatých substantiv maskulina má zakončení **-ur-a**.

U některých podstatných jmen dochází v množném čísle ke změně (rozšíření) významu:

sg. o dad – <i>otec</i> o papu – <i>dědeček</i>	pl. e dada – <i>otcové</i> , ale i <i>předkové</i> e papura – <i>dědečkové</i> , ale i <i>předkové</i>
---	--

5.2 Nominativ

Ze sekce o nominativu zde představíme kromě základní podoby ukazovacího zájmena **kado**, **kako**, **kodo** a **kuko** také zájmena záporná:

khonik – <i>nikdo</i> , khanči – <i>nic</i> , khanikask-o, -i, -e – <i>ničí</i> , čisok-o, -i, -e – <i>nijaký, žádný</i>
--

Tvar **khanikask-o, -i, -e** je genitiv od **khonik**, ale jako každý genitivní tvar v romštině může zároveň fungovat jako nominativ výchozí pro tvorbu dalších pádů.

5.3 Nepřímý pád

Pro všechny jmenné slovní druhy uvádíme tvary nepřímého pádu v mužském a ženském rodě pro jednotné a množné číslo.

5.4 Nepřímý kmen

Pro všechny relevantní jmenné slovní druhy uvádíme tvary nepřímého kmene. Odlišné od slovenské romštiny je zachování samohlásky **-o-** i v množném čísle některých přejatých jmen mužského rodu a samohlásky **-a-** u původních jmen ženského rodu:

pl. f. pheň- - > pheň-an-	
m. sg. four-o > four-<u>o</u>s- učitel-i > učitel-<u>o</u>s- pap-u > pap-<u>o</u>s-	m. pl. four-ura > four-<u>o</u>n- učitel-ura > učitel-<u>o</u>n- pap-ura > pap-<u>o</u>n-

5.5 Pády

Akuzativ, k němuž vyjmenováváme singulárové a plurálové tvary, má podobná pole užití jako ve slovenské romštině. Ve spojení se sponou vyjadřuje též vlastnický poměr. Všechny ostatní pády se odvozují od nepřímého kmene.

Dativ se vcelku shoduje tvarově i funkčně se slovenskou romštinou

Lokativ je obecně blízký lokativu slovenské romštiny, a to včetně lokativu starého, ale v bezpředložkovém lokativu (který nemůže mít zkrácené tvary) stojí podstatné jméno nebo zájmeno, kterým odpovídáme na otázky *kde?* nebo *kam?*

Avilas **mande** korán detehára. – *Přišla ke mně brzo ráno.*

Sa o ternimáto gejlás **fouoste** (anebo: **ando fouro**). – *Všechna mládež šla do města.*

Ablativ vyjadřuje kromě významů podobných slovenské romštině i důvod: Proč(pak)? se vyjádří ablativem **sostar** nebo přejatým tázacím zájmenem **mír**:

Sostar či **phendal** o čačimo **te paposke?** – *Proč jsi neřekl dědečkovi pravdu?*

6. SLOVOTVORBA

Ze slovotvorby se v naší ukázce omezujeme na derivaci abstrakt. Tvoří se příponou **-imo** (sg.) a **-imatura** (pl.), která se připojuje ke kmeni adjektiva, od něhož se odvozuje.

barvál-o (*bohatý*): **barval-imo** (*bohatství*), **barval-imatura** (*mnoho bohatství, poklady*)
šukár (*krásný*): **šukar-imo** (*krása*), **šukar-imatura** (*krásy*)

7. SLOVESA

Sloveso má v olšské romštině čtyři třídy. První tři obsahují hlavně původní slovesa a staré přejímky, zatímco čtvrtá zahrnuje jen novější, tzv. evropské přejímky:

I. třída	II. třída	III. třída	IV. třída
ker-av <i>dělám</i>	paťa-v <i>věřím</i>	tord'-uv-av <i>stojím</i>	vorb-in-av <i>mluvím</i>
ker-el <i>dělá</i>	paťa-l <i>věří</i>	tord'-ol <i>stojí</i>	vorb-ij <i>mluví</i>

Mediopasiva (většinou přejatá) charakterizovaná morfémem **-isajv-** se narozdíl od ostatních mediopasiv časují jako slovesa I. třídy:

vinet-o – *modrý* – vinet-isajv-el – (*on*) *modrá*

7.1 Kauzativní a faktitivní slovesa

Olašská romština tvoří faktitivní a kauzativní slovesa pomocí morfému –*ʼár-* a –*av-*, od nepřechodných i od přechodných sloves. Uvádíme příklady faktitivních ...

báro – *velký*: barárav – „*činím velkým*“, *tj. vychovávám*
sasto – *zdravý*: sastárav – „*činím zdravým*“, *tj. léčím, uzdravuji*

... a kauzativních sloves, která lze podobně jako v romštině „maďarské“ (jihocentrální) a na rozdíl od romštiny „slovenské“ (severocentrální) tvořit i od sloves přechodných.

perav – *padám*: peravav – „*působím, aby objekt spadl*“, *povaluji někoho, kácím*
pijav – *piji*: pijavav – *dávám pít, napájím, kojím*
kerav – *dělám, činím*: keravav – *dávám udělat*

Jako příklady můžeme uvést:

Keradem mange e zlága. – *Dal jsem si udělat náušnice.*
Anadem mange zumi. – *Objednal jsem si polévku* (dosl. *Dal jsem si přinést*).
Kinadem phralestar lubeňica. – *Nechal jsem si bratrem koupit meloun.*
Phandadas murre Ferkinas pej štár kále berš. – *Nechal zavřít mého Ferkina na čtyři roky.*

7.2 Přítomný čas sloves

Pro všechny čtyři slovesné třídy uvádíme v náčrtu mluvnické paradigmata v přítomném čase. Zde představíme pouze přejatá slovesa IV. třídy:

sg.	pl.
1. (me) vorb-ij/inav – <i>mluvím</i>	1. (ame) vorb-inas – <i>mluvíme</i>
2. (tu) vorb-is – <i>mluvíš</i>	2. (tume) vorb-in – <i>mluvíte</i>
3. (vouj) vorb-ij – <i>mluví</i>	3. (voun) vorb-in – <i>mluví</i>

Z kapitoly o sponě vybíráme na ukázkou její užití v prezentu:

V „silném“ postavení (tj. na začátku nebo uprostřed větného celku): **si**

Voun si maj pařivále žejne khátar. – *Oni jsou nejslušnější lidé v okolí.*

Amáro papu si maj lášo andi luma. – *Náš dědeček je nejlepší na světě.*

Si i Hanka khejre? – *Je Hanka doma?*

V „slabém“ postavení (tj. na konci větného celku) má podobu příklonky, kterou píšeme přes pomlčku:

- po slovech zakončených souhláskou má podobu **-i**:

Muri pheň godaver-i. – *Moje sestra je chytrá.*

- po slovech zakončených samohláskou **-j**:

Muri pheň terni-j. – *Moje sestra je mladá.*

I Hanka khejre-j? – *Je Hanka doma?*

Slovesný zápor se v oznamovacím způsobu vyjadřuje záporkou **či**. Slovesný zákaz (prohibitiv) se tvoří záporkou **na**, na rozdíl od slovenské romštiny, která ho tvoří záporkou **ma**.

Ká sal, či dikhav tu anglá mande. – *Kde jsi, nevidím tě před sebou.*

Či sim godaver manuš. – *Nejsem moudrý člověk.*

Na ža khejre! – *Nechod' domů!*

7.3 Budoucí čas sloves

Budoucí čas se tvoří příponou **-a**, která se připojuje k příslušným tvarům přítomného času. V 1. os. sg. dochází ke stažení koncovky prezentu **-av** a formanty futura **-a** na **-ou**.

Tehára thovou e fejastri. – *Zítra umyji okna.*

Asana lestar sa e žejne, save khote avna. – *Budou se mu smát všichni, co tam budou.*

Kana kirola i zumi? – *Kdy bude polévka uvařena?* (dosl. *Kdy se uvaří*)

E gáže vezetinna ma andi kadi búti. – *Gádžové mě v té práci budou vést.*

7.4 Imperfektum

V romštině existují dva minulé časy, imperfektum a perfektum. Imperfektum se tvoří příponou -as, která se – podobně jako přípona -a budoucího času – připojuje k příslušným tvarům přítomného času.

Fonetické změny jsou obdobné jako v budoucím čase.

7.5 Kondicionál přítomný (potentialis)

Tvary přítomného kondicionálu jsou shodné s tvary imperfekta.

Žous ká i mámi. – Chtěl jsem / chtěl bych jít za babičkou.

Či kiravesas mange e gombouci? – Neuvařila bys mi knedlíky?

Avous khejre, te avenas mande. – Kdybyste mě chtěli navštívit, byla bych doma.

7.6 Příčestí

I. třída: Příčestí se tvoří pomocí morfémů -d-, -l-, -n-, -t-. Jejich užití závisí na zakončení slovesného kmene.

II. třída: Slovesa II. třídy (jejichž kmen je zakončen samohláskou -a) tvoří kmen příčestí pomocí morfémů -d- a -nd-.

Slovesa III. třídy z významových důvodů příčestí netvoří.

IV. třída: Přejatá slovesa tvoří příčestí pomocí přípon -ime nebo -ame, -ome, -ume, které se kladou za přejatý slovesný kmen.

Pravidla jsme bohatě ilustrovaly příklady:

O techan si má kirado. – Jídlo už je uvařené.

E nasvalimastar sas ávri darado. – Byl z nemoci vystrašený.

O lil sas má skirime áver kurko. – Dopis byl už napsán minulý týden.

Lesko kher sas mentome e mülendar. – Jejich dům byl chráněn před duchy.

7.7 Perfektum

Perfektum se tvoří od kmene přičestí pomocí koncovek perfekta (-em, -al, -a; -am, -an, -e). Oproti slovenské romštině přitom nedochází k měkčení souhlásky perfektivního formantu.

Perfektum sloves III. třídy se tvoří pomocí morfému -il-, který se připojuje k slovesnému kmeni přítomnému, a pomocí koncovek perfekta. Přejatá slovesa tvoří perfektum od kmene rozšířeného o infix -in-, -on-, -un- morfémem -d- (nebo od kmene rozšířeného o infix -isaj-, -osaj-, -usaj morfémem -l-) a osobních koncovek perfekta.

V námi uvedených příkladech je možné vysledovat paradigmata:

Žangle, hod' má č'avla khejre. – Věděli, že už se domů nevrátí.

Mižandem pe lesko bijav. – Trochu jsem si na jeho svatbě zatancoval (dosl. zapohyboval).

Loulilas, kana phendam sa o čačimo ávri. – Zčervenál, když jsme řekli celou pravdu.

Pahosajlal andá mande? – Promrzl jsi kvůli mně?

Avilan po čáso. – Přišli jste včas.

Funkce perfekta a imperfekta je obdobná jako ve slovenské romštině.

7.8 Kondicionál minulý (irealis)

Kondicionál minulý se tvoří od tvarů perfekta příponou -as, kromě 3. os. sg. a pl., kde je koncovka -oun, která se klade přímo ke kmeni minulému.

Z příkladů uvádíme jen ty, které se stavbou od slovenské romštiny liší:

I. třída	II. třída	III. třída
3. Sg. (vouj) kerd-oun <i>byl by udělál</i>	3. Sg. (vouj) chál-oun <i>byl by snědl</i>	3. Sg. (vouj) paštil-oun <i>byl by si lehl</i>
3. Pl. (voun) kerd-oun <i>byli by udělali</i>	3. Pl. (voun) chál-oun <i>byli by snědli</i>	3. Pl. (voun) paštil-oun <i>byli by si lehli</i>

Te avilemas maj sigo, i mašina či gejloun-tar. – *Kdybych přišel dřív, neujel by nám vlak.*
 Te phendalas mange i vorba mindár, na site lešindoun keťi đejs. – *Kdybys mi to řekl hned, nemuseli by tak dlouho čekat.*
 Te kindamas kodo, šaj lenas unžule kodo vi tume. – *Kdybychom to koupili, mohli byste si to půjčit i vy.*

7.9 Vyjádření opakovanosti u sloves

Opakovací slovesa se tvoří pomocí opakovacího morfému **-ker-**. Opakovací tvary jsou méně rozšířené než ve slovenské romštině. Pravidla jsme opatřily příklady, popsaly jsme i perfektum opakovacích sloves.

Ká-lo? Nášel a romňatar.	X	Mindík náš <u>kerel</u> later.
<i>Kde je? Utíká od manželky.</i>		<i>Stále od ní utíká.</i>

7.10 Přechodník

Přechodníku (přítomného) se v romštině užívá poměrně zřídka a pouze u několika sloves. Jeho tvorbu jsme stručně popsaly a opatřily příklady.

Tord'indos chal. – *Jí vestoje.*

7.11 Slovesně-jmenné vazby

Lexikální jednotky této kategorie jsme na základě příkladů zařadily podle jejich základního slovesa. Z příkladů uvádíme:

dav goud'i – dosl. *dávám rozum*, tj. *radím*
 dav unžule – dosl. *dávám půjčku*, tj. *půjčuji*
 dav simáđi/simáđate – dosl. *dávám zástavu/do zástavy*, tj. *zastavuji (v zastavárně)*

7.12 Neosobní vazby

Jev znázorňujeme příklady jako **das báro brišind** – *velice pršelo, lilo*

8. PŘEHLED PŘÍSLOVCÍ

Příslovce jsme na základě příkladů rozřídily do skupin podle toho, jestli vznikla odvozením, a z jakého základu, například:

1. neodvozená:

1.1. původní – např.:

but – *mnoho, hodně*; **dúr** – *daleko*

1.2. přejatá – např.:

korán – *brzy*; **friššibe** – *rychle*; **cerra** – *málo, krátce*

2. odvozená:

kher – *dům* > **khejr-e** – *doma, domů*; **jivend** – *zima* > **jivend-e** – *v zimě*; **dejs** – *den* > **dejs-e** – *ve dne*; **tela** – *pod* > **tejl-e** – *dole*; **pala** – *za* > **pal-e** – *znovu, zase*; **paša** – *u, vedle* > **páš-e** – *blízko, zblízka*

Žanel már ánglal. Ví to už předem (dopředu).

Sar mezij ánglal? Jak vypadá zepředu?

8.1 Stupňování přídavných jmen a příslovčí

V olašské romštině se druhý a třetí stupeň přídavných jmen a příslovčí tvoří předponou **maj-/leg-**.

cigno – *malý* > **majcigno** – *menší, nejmenší*

Pouze přídavné jméno **lášo** a příslovce **mišto** mají 2. a 3. stupeň odlišný:

lášo – *dobrý*, **majfeder** – *lepší*, **majlášo** – *nejlepší*

I majterni si majcigni sar i majphúri šej.

– *Mladší je menší než starší dcera.*

I majphúri šej si majcigni sagodendar.

– *Nejstarší dcera je ze všech nejmenší.*

Poté popisujeme způsob srovnávání a porovnávání a zesílení významu. Sloveso a příslovce porovnáváme příslovcem **kadej** *tak, stejně tak*, přídavné jméno porovnáváme adjektivním zájmenem **kecavo**, **-i** – *takový, -á*. Sloveso zesilujeme buď původním příslovcem **bares**, nebo přejatými **naðon** a **igen** *velmi*, příslovce a přídavná jména pouze přejatými příslovci **naðon** a **igen**.

8.2 Verboadverbiální spojení

Romská příslovce **ánde**, **ánglal**, **opre**, **palpále**, **páše**, **tejle**, **ávri** aj. se mohou pojit se slovesy a tvořit verboadverbiální spojení. V takovém případě pozměňují význam základního slovesa.

Z bohatých příkladů uvádíme:

Žav ánde ando kher. *Vcházím do domu.*

Das ávri sar žukel... *Vyletěl, vystřelil jako namydlený blesk (dosl. pes)...*

De opre! *Oznam to, nablaš to!*

9. PŘEDLOŽKY

Hlavní předložky jsou

ande – *v, do*, **pe** – *na*, **tela** – *pod*, **angla** – *před*, **pala** – *za, po*, **paša** – *vedle, u, okolo*, **maškar** – *mezi*, **perdal** – *přes, skrz*, **bi** – *bez*, **ká** – *u, k* a **dekhatar** – *od*.

Spojení předložky se členem a s osobním zájmenem se liší v závislosti na konkrétní předložce a na tvaru člene, který následuje, zde uvedeme pouze dva příklady **ande** a **tela**:

sg. m. **ande** + **o** > **ando**: **ando fouru**

sg. f. **ande** + **i** > **andi**: **andi khangejri**

pl. m. i f. **ande** + **e** > **andej**: **andej fourura**, **andej khangejra**

před osob. zájmeny je tvar **andej** (+ lokativ, příp. zkrácený): **andej ma(nde)**, **andej tu(te)**, **andej les(te)**, **andej la(te)**, **andej le(nde)**...

sg. m. **tela skamin** – *pod židlí*, **tela čáro** – *pod miskou*, **tela fenkípo** – *pod obrazem*

pl. m. **tela skamina** – *pod židlemi*

sg. f. **telaj mesáli** – *pod stolem*, **telaj phurd** – *pod mostem*, **telaj fejastra** – *pod oknem*

pl. f. **telaj mesája** – *pod stoly*

telaj ma(nde), **telaj tu(te)**...

10. SPOJKY

Nejdůležitější a nejfrekventovanější souřadící spojky jsou: **taj** – *a* a **vi** – *i*:

Muro dad taj muri dej – *můj otec a moje matka.*

Nasváli sim, taj azír náštík žav tuke andi bolta. – *Jsem nemocná, a proto nemůžu jít (ti) do obchodu.*

Varekana vorbin vi e paramiči. – *Někdy povídají i pohádky.*

Nejdůležitější spojky podřadící jsou **kana** (*když* nebo *jestliže*), **te** (*když, jestliže, -li; kdyby*), **ká** (*jelikož, protože*) a přejaté **hod'** (*že*).

Ká nas ma árro, azír náštík kiradem teceji. *Jelikož jsem neměla mouku, nemohla jsem uvařit nudle.*

Intregi žejne žanen, hoť či kerdas mišto kodolesa. *Všichni vědí, že se v té věci nezachoval správně.*

11. ČÁSTICE

Olašská romština má částici **te** (výraz přání) a modální částice **šaj** (*moci*) a **náštík** (*ne-moci*).

Te šunelas kado vi muri pheň! – *Kéž by to (tak) slyšela i má sestra!*

Šaj kharas e Romen. – *Můžeme pozvat Romy.*

Sa náštík avasa! – *Všichni nebudeme moct přijít!*

Částice **si te** a **musaj te** vyjadřuje povinnost:

Si te žan lesa ká orvoši. *Musíte s ním jít k lékaři.*

Na závěr chceme znovu zdůraznit, že ukázky, které jsme pro tento příspěvek vybrali, jsou jen náhledem do té které kapitoly olašské gramatiky. Ač jsme dospěli jen k první verzi, díky Hance Šebkové a její lingvistické erudici je gramatika i ve své pracovní podobě komplexně pojatá. Tak ji ovšem na omezeném prostoru nebylo možné prezentovat. V ukázkách jsme se proto soustředili na jevy typické pro olašskou romštinu (na rozdíl od slovenské romštiny).

Zusammenfassung

Margita Lakatošová, Peter Wagner: Grammatik des Vlach-Romani.

Auszüge aus der unveröffentlichten Arbeit von Hanka Šebková und Margita Lakatošová.

Hanka Šebková hat in den letzten Jahren mit ihrer Freundin, der Roma Margita Lakatošová, intensiv an einer Grammatik des in Tschechien und in der Slowakei vertretenen Vlach-Dialekts gearbeitet. Der Artikel stellt seine weit fortgeschrittene Rohversion vor.

In der Einführung wird der grundlegende Unterschied zwischen den Vlach-Dialekten und den sonstigen Romani-Dialekten sowie die Einordnung des in Tschechien gesprochenen Dialekts als sog. Lovara-Variante unter den anderen Vlach-Dialekten erklärt. In Tschechien handelt es sich um eine kleine Bevölkerungsgruppe, in Ungarn stellt sie jedoch unter den Roma die Mehrheit dar.

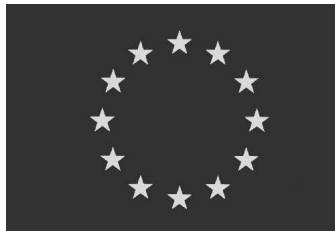
Die Verschriftlichung knüpft an vorherige Publikationen an und geht damit vom Schriftensystem der Mehrheit aus, das wiederum dem standardisierten slowakischen Romani zu Grunde lag. Wie im slowakischen Romani werden Palatale direkt markiert, nicht mittels nachfolgender Vokale. Von diesem unterscheidet es sich jedoch durch die Kennzeichnung der Vokallänge durch den Akzent.

Im ersten Abschnitt über das Nomen wird die Bildung des Plural, der stamorientierten Fälle Nominativ und Vokativ, sowie der vom erweiterten Stamm gebildeten Fälle dargestellt. Bemerkenswert für Sprecher des slowakischen Romani ist dabei der endungslose Plural belebter Substantive (**e murš** "Männer"), verneinende Pronomina wie **khonik** "niemand" oder **khanči** "nichts", die Gestalt des erweiterten Stammes auf **-os/on-** oder **-a/an-** (**for-os-ke** "der Stadt" oder **pheñ-an-ge** "den Schwestern") und der Lokativ ohne Präposition (**mande** "bei mir").

Im Abschnitt über das Verb werden die vier Verbklassen (Typen **kerel** "machen", **paťal** "glauben", **tordol** "stehen", **vorbij** "sprechen") samt ihren Paradigmata im Präsens, Futur, Imperfekt, Perfekt und in beiden Konditional-Modi vorgestellt. Der Kausativmarker **-av-** ist produktiv, z.B. **kinavav** "ich lasse kaufen". Erwähnenswert ist für Sprecher des slowakischen Romani die Einbindung der Kopula als Klitikon **-i** nach Konsonant und **-j** nach Vokal. Auch das hiesige Vlach-Romanes hat Verbonominalkonstruktionen wie **del brišind** "es regnet".

Der Komparativ- und Superlativmarker ist **maj**. Adverbien werden häufig zur Bedeutungsmodifizierung von Verben herangezogen. Die Verschmelzregeln beim Zusammentreffen von Präposition und Artikel sind lexikalisch bedingt. Wichtige Konjunktionen sind **taj** "und", **vi** "(und) auch", **kana** "wenn, als", **te** "wenn, falls", **ká** "denn" und **hod** "dass", die Partikel **te** "wenn nur", **šaj** (Ausdruck des Vermögens), **nášťik** (Ausdruck des Unvermögens), **site** und **musaj te** (Ausdruck der Notwendigkeit).

Peter Wagner

Romano džaniben – jevend 2004
Sborník romistických studií

Vydává Společnost přátel časopisu Romano džaniben
Ondříčkova 33, 130 00 Praha 3
e-mail: dzaniben@email.cz (redakce, distribuce), www.dzaniben.cz
bankovní spojení: 161582339/0300

Šéfredaktorka: Milena Hübschmannová
Výkonné redaktorky: Lada Viková a Helena Sadílková
Technický redaktor: Peter Wagner
Grafická úprava: Juraj Horváth
Sazba: Petr Teichmann
Tisk: PBtisk, Příbram

Produkcí zajišťuje nakladatelství G plus G, s.r.o.,
Plavecká 14, 128 00 Praha 2
tel: 222 588 001, e-mail: gplusg@gplusg.cz, www.gplusg.cz
Náklad: 700 ks
Doporučená cena: 140 Kč
Roční předplatné: 280 Kč (včetně poštovného a balného)

ISSN 1210-8545

Nevyžádané rukopisy a fotografie se nevracejí. Obsah zveřejněných polemických článků nemusí být totožný se stanoviskem redakce. Podávání novinových zásilek povoleno Ředitelstvím pošt Praha č.j. NP 1360/1994 ze dne 24.6.1994.

Tento dokument byl vytvořen za finančního přispění Evropského společenství. Názory zde prezentované vyjadřují postoje Romano džaniben, a proto nemohou být v žádném případě považovány za oficiální postoj Evropského společenství.

**Toto číslo vyšlo díky finanční podpoře Ministerstva kultury ČR
Projekt byl podpořen z prostředků Nadačního fondu obětem holocaustu.**